
Reflexen

T.E. van Spanje

***Sola Scriptura* en de belijdenis van de kerk**

In de kerkelijke pers is gediscussieerd naar aanleiding van enkele uitspraken van ds. E.J.A. van der Kaaij (Nijkerk). Naar zijn mening is het hoogstwaarschijnlijk dat de historische Jezus niet heeft bestaan. Volgens een interview in het *Reformatorisch Dagblad* (20 januari 2015) zou zijn visie zijn gebaseerd op een door hem uitgevoerd ‘uitgebreid onderzoek’. Er zou slechts één bron van de historische Jezus zijn, namelijk het evangelie naar Markus. Echter, ook Markus’ betrouwbaarheid moet het ontgelden. Dit evangelie zou een soort weerspiegeling van een oeroude Egyptische mythe van de stervende en opstaande god zijn. Het bestaan van een historische Jezus zou evenmin zijn af te leiden uit niet-Bijbelse bronnen (Tacitus, Josephus). Aldus ds. Van der Kaaij.

Het is niet zo heel moeilijk een goed tegengeluid te laten horen naar aanleiding van Van der Kaaij’s sterk gekleurde *religionsgeschichtliche* benadering van Markus. Zie hiervoor bijvoorbeeld de repliek van dr. G. van den Brink in *De Waarheidsvriend* (30 januari jl.). De historische kritiek op het Nieuwe Testament is overigens niet nieuw en doet zich de eeuwen door in diverse vormen voor. Deze kritiek kan met goede argumenten worden weerlegd. Zie bijvoorbeeld de eerste gedeelten van het tekstboek van D.A. Carson en Douglas J. Moo, *An Introduction to the New Testament*, Grand Rapids 2005, waar met verwijzing naar veel literatuur bepaalde onderzoeksmethoden in de nieuwtestamentische wetenschap worden beschreven en geëvalueerd. Het nieuwtestamentisch getuigenis omtrent de historische Jezus blijkt uiterst betrouwbaar te zijn. Ook al zijn de niet-Bijbelse bronnen omtrent de historische Jezus schaars – ze zijn er echter wel degelijk, zoals Tacitus en Josephus, eventueel ook Suetonius – belangrijker is vast te stellen dat alle vier evangelisten onze ‘kroongetuigen’ voor een betrouwbare beschrijving van Jezus’ aardse leven zijn (Jakob van Bruggen, *Christus op aarde: Zijn levensbeschrijving door leerlingen en tijdgenoten*, Kampen 1989, 15-58 [56]). Dus, kort en bondig: *pistos ho logos*, ‘betrouwbaar is het Woord’. We hebben niet te maken met een soort docetische Jezus in het Nieuwe Testament. Paulus schrijft helder en klaar over de historiciteit van Jezus’ opstanding en dat deze van het grootste belang is (1 Kor. 15). Ook Jezus’ discipelen zijn oog- en oorgetuigen van feiten geweest. Het geloof berust niet op ‘kunstig bedachte verzinsels’ (2 Pet. 1:16).

Het desbetreffende interview toonde nog een ander pijnlijk en veelvoorko-

mend probleem. Op een gegeven ogenblik bracht de *RD*-interviewer de gereformeerde belijdenisgeschriften in stelling die deel uitmaken van de grondslag van de Protestantse Kerk in Nederland. Heel terecht, overigens! Hebben we immers niet altijd geleerd, dat belijdenisgeschriften hiervoor zijn bedoeld? De reactie was enigszins voorspelbaar. Onder verwijzing naar het reformatorische adagium *sola Scriptura* werden de Schrift en de belijdenis tegen elkaar uitgespeeld. Blijkbaar is het niet (meer) afdoende om een beroep op de belijdenisgeschriften te doen, terwijl deze toch zijn getoetst bij het licht van de Heilige Schrift...

Dit is helaas herkenbaar. Hoe vaak is het al niet in de kerkgeschiedenis gebeurd, dat eerst de belijdenis op de een of andere manier werd gediskwalificeerd met een beroep op *sola Scriptura*, terwijl vervolgens ook het gezag van de Schrift *zelf* op dubieuze gronden onder vuur kwam te liggen? Tijdens het lezen van het desbetreffende interview moest ik denken aan een artikel van ds. C. den Boer, dat ik onlangs nog weer eens met anderen las, namelijk 'Belijdende Kerk en Kerk met een Belijdenis', in: J. van der Graaf, *Pilaar en Kandelaaar: Aspecten van het Kerkelijk Leven*, Amsterdam 1978, 15-27. In onze studietijd was dit artikel – het hele boek, trouwens – voor ons als GB-studenten min of meer 'verplichte kost', zo vonden we zelf. In dit lezenswaardige artikel refereert ds. Den Boer aan een bekende uitspraak van ds. I. Kievit, die eens heeft gezegd 'dat de belijdenis de voorwal van de Schrift is; wanneer deze geslecht is, is de Schrift aan de beurt' (p. 20). Een stevige en scherpe uitspraak. Maar wel een uitspraak om goed over na te denken. We doen er goed aan om de ontstaansgeschiedenis van onze gereformeerde belijdenisgeschriften te kennen, met hun grote waarde. Niet om deze geschriften als 'gestolde' belijdenis te hanteren of iets dergelijks, maar als relevante en waardevolle belijdenissen met evenwichtige Bijbelse lijnen. Reflectie op de betekenis van 'Schrift en belijdenis' is daarom goed, juist uit *respect* voor de Schrift. Een kerk zonder 'Schrift en belijdenis' doet zichzelf tekort en raakt zomaar uit de koers. De kerkgeschiedenis laat dit zien.

Op weg naar een Gereformeerde Theologische Universiteit

Het kerknieuws dat in de afgelopen periode veel aandacht heeft gekregen, is het besluit van de generale synode van de Christelijke Gereformeerde Kerken (CGK) op 26 maart jl. om groen licht te geven voor de oprichting van de Gereformeerde Theologische Universiteit (GTU). Vooralsnog zijn er drie 'partners' die de intentie hebben uitgesproken hierin te willen participeren: de Theologische Universiteit Apeldoorn (TUA) van de Christelijke Gereformeerde Kerken, de Theologische Universiteit Kampen (TUK) van de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt en de Nederlands Gereformeerde Predikantenopleiding (NGP). De tweede voorzitter van de generale synode, ds. P.D.J. Buijs,

heeft in het *Reformatorisch Dagblad* (27 maart jl.) uitgelegd dat het gaat om een ‘coöperatieve’ universiteit, dus niet om een ‘fusie van opleidingen of kerken’. Dit impliceert onder meer dat de predikantenopleiding van de CGK een zelfstandige plaats binnen de GTU zal krijgen.

In hetzelfde verslag van het *Reformatorisch Dagblad* wordt gemeld, dat de generale synode een aantal eisen aan de vorming van de beoogde GTU heeft gesteld. Zo is het een ‘noodzakelijke voorwaarde’ dat de Gereformeerde Bond in de Protestantse Kerk in Nederland ‘en/of’ het Hersteld Hervormd Seminarie in Amsterdam ‘met inachtneming van hun mogelijkheden een substantiële bijdrage’ aan de GTU leveren. De reden waarom er nadrukkelijk aan ‘hun mogelijkheden’ wordt gerefereerd, is duidelijk. De Gereformeerde Bond is immers bestuursmatig min of meer aan de Protestantse Theologische Universiteit gebonden, en het Hersteld Hervormd Seminarie aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Daarom worden de mogelijkheden, aldus ds. Buijs, vooral gezocht in ‘het geven van onderwijs en gezamenlijk onderzoek’. Uit de verdere toelichting in hetzelfde *RD*-verslag blijkt, dat de gestelde voorwaarde te maken heeft met de ‘breedte’ van de CGK. Hier speelt het element van ‘herkenbaarheid’ een grote rol: heel de achterban dient zichzelf te herkennen in de nieuwe GTU. Ook het ‘bevindelijk gereformeerde element’ moet in de opleiding zichtbaar zijn.

Hier wil ik mij niet mengen in allerlei kwesties rondom de bestuurlijke besluitvorming van de Gereformeerde Bond en al helemaal niet in die van het Hersteld Hervormd Seminarie. Daarvoor zijn deze regels in *Reflexen* niet bedoeld. Mijn visie op het geheel ligt trouwens wel voor de hand en valt af te leiden uit het feit dat ik als nieuwtestamenticus aan de TUA ben verbonden, aan de TUK ben gepromoveerd (destijds werd de TUK ook wel aangeduid als ‘Kampen II’), én – *last but not least* – jarenlang lid van de Gereformeerde Bond ben. Naar mijn bescheiden mening zou het mooi zijn als de Gereformeerde Bond, nu of in de nabije toekomst, op de een of andere manier mogelijkheden ziet om aan te haken bij de beoogde GTU, ook omdat er nogal wat studenten uit de Gereformeerde Bond aan de TUA studeren. Uiteraard is het ook glashelder en voluit te respecteren dat de Gereformeerde Bond zich als een ‘loyale partner’ richting de Protestantse Theologische Universiteit opstelt. Daarom wachten we rustig (en biddend) af om te zien hoe een en ander zich gaat ontwikkelen. Een geestelijke benadering is de beste. Wel is het duidelijk, dat er wellicht opnieuw belangrijke ontwikkelingen en veranderingen in het landschap van de theologische opleidingen zullen gaan plaatsvinden.

Enkele winstpunten voor de theologiebeoefening

In deze regels wil ik graag reflecteren op mogelijke winstpunten van de beoogde GTU voor de theologiebeoefening in zijn algemeenheid, naast het feit dat

het bundelen van krachten een zekere stabiliteit en ook continuïteit aan kleinere theologische instellingen biedt. Ik noem slechts drie mogelijke winstpunten. Er zouden er nog wel meer te noemen zijn.

Leeromgeving

Een interkerkelijk instituut of universiteit waarbij participerende kerken hun eigen identiteit behouden, kan een uitstekende leeromgeving voor theologie-studenten bieden. Wereldwijd zijn daar voorbeelden van te geven. Uit ervaring weet ik, dat een interkerkelijke universiteit met een belijdend karakter en met behoud van de eigen identiteit van participerende kerken theologiestudenten op een verrassende manier kan verrijken. Hierbij denk ik uiteraard aan St. Paul's United Theological College, sinds een aantal jaren St. Paul's University in Kenia (Nairobi-Limuru). Ook al betreft het hier een theologische opleiding in een volstrekt andere cultuur dan de onze, de interactie tussen studenten in combinatie met kerkeigen zogeheten *denominational studies* bleek/blijkt een goede leeromgeving te bieden. Anders gezegd en meer algemeen: participerende partners/studenten brengen binnen een dergelijk concept niet alleen iets in, maar zij *ontvangen* ook veel. Een 'dicht-bij-huis-voorbeeld' van het feit dat een dergelijke samenwerking wederzijds verrijkend kan zijn, is de reeds bestaande gezamenlijke onderzoeksgroep waaraan theologen en (oud-)promovendi van de TUK, TUA en NGP deelnemen. Deze groep bestaat reeds een aantal jaren en werkt sinds 2012 onder de naam *Biblical Exegesis and Systematic Theology* (BEST). Het onderzoeksprogramma ervan is te vinden op de beide sites van de deelnemende universiteiten. Het decembernummer van *Theologia Reformata* in 2014 (een themanummer) is een voorbeeld van deze productieve samenwerking. Bovenstaande onderzoeksgroep zou trouwens al een 'coöperatieve vorm' van TUK-TUA-NGP-samenwerking kunnen worden genoemd...

Verder zou een dergelijke leeromgeving ook weleens een goede investering in een geheel andere zin kunnen zijn. De laatste jaren zijn er diverse ontwikkelingen op het grondvlak waarbij gemeenten, kerken en predikanten elkaar steeds vaker ontmoeten. Soms wordt een dergelijke samenwerking 'uit de nood geboren', bijvoorbeeld als gevolg van financiële tekorten, soms ontstaan dergelijke ontmoetingen heel spontaan als gevolg van geestelijke herkenning. Met het oog op dergelijke ontwikkelingen in gemeenten en kerken waarmee aanstaande predikanten blijkbaar steeds meer te maken zullen krijgen, zou de leeromgeving van een GTU daarbij goede diensten aan studenten kunnen bewijzen.

Impuls voor hermeneutische doordenking

Er zou overigens ook een specifiek 'theologisch-inhoudelijk' winstpunt kunnen worden genoemd. De generale synode van de CGK heeft aangegeven, dat

in de zogeheten preambule van de GTU de ‘coördinaten van de gereformeerde Schriftbeschouwing’ worden opgenomen (*Reformatorisch Dagblad*, 27 maart jl.). In zijn reactie heeft de rector van het Hersteld Hervormd Seminarie (HHS), prof.dr. W. van Vlastuin, hierbij aangehaakt. Uiteraard hebben de bedoelde ‘coördinaten van de gereformeerde Schriftbeschouwing’ betrekking op het Schriftgezag, oftewel de doordenking van de hermeneutiek. Niet alleen theologische instellingen doen er goed aan om hun visie hieromtrent helder te beschrijven, ook is een hermeneutische bezinning *sowieso* noodzakelijk voor de hele theologie – ongeacht waar en door wie deze wordt beoefend. En dan versta ik hier onder ‘hermeneutiek’ niet alleen de systematische doordenking van exegetische methoden en vooronderstellingen, maar ook de doordenking van de vraag op welke manier het gezaghebbend Woord relevant is voor latere Bijbellezers (hier bedoel ik overigens niet de zogeheten ‘new hermeneutic’).

Even afgezien van het specifieke belang ervan voor de GTU en om deze reflectie algemener te maken: waarom is een voortdurende hermeneutische bezinning noodzakelijk? Wel, in de afgelopen decennia zijn er, ook in het nieuwtestamentische vakgebied, uiteenlopende hermeneutische studies verschenen. Wie geen vreemde is in het land van de theologiebeoefening weet maar al te goed, dat verschillende hermeneutische vooronderstellingen en visies vergaande gevolgen voor vele theologische disciplines en thema’s kunnen hebben (ethiek, ambtsvisie, enz.).

De eenvoudige en zeer toegankelijke studie van Gordon D. Fee, *Exegese van het Nieuwe Testament: Een praktische handleiding*, Den Haag 2001, is, ook in gereformeerde kring, een redelijk populair boekje geworden (zie de latere herdruk). Dit handzame boek is inderdaad het bestuderen waard. Het gaat me nu even niet om de inhoud ervan, maar wel om datgene wat reeds op pagina 5, dus voorafgaand aan de eigenlijke inhoud, is afgedrukt. Hier wordt een bekend citaat van Karl Barth gegeven. Dit citaat is ontleend, zo staat op dezelfde pagina, aan Eberhard Busch, *Karl Barth. Een biografie aan de hand van zijn brieven en autobiografische teksten*, Nijkerk 1978, 233. In een specifieke context heeft Barth, haast bij wijze van een soort testament, in 1935 aan zijn studenten in Bonn een advies meegegeven: ‘Exegese, exegese, en nogmaals exegese! ... Houdt u aan het Woord, aan de Schrift die ons gegeven is.’ Niemand in het gereformeerd protestantisme zal het grote belang van dit advies betwisten. We houden ons immers aan de ons toevertrouwde Schrift als bron en norm, ook voor de theologiebeoefening. Daarom: exegese! Tege-lijk hoort daar dus (!) wel een hermeneutische bezinning bij om het exegetische proces de juiste richting te geven (uitkomsten van die bezinning zijn overigens ook wel te traceren in Fee’s boekje). Met een soort knipoog naar Barths advies moet daarom niet alleen worden gezegd: ‘Exegese, exegese, en

nogmaals exegese!’, maar *ook*: ‘Hermeneutiek, hermeneutiek, en nogmaals hermeneutiek!’ Heldere formuleringen dienen de gereformeerde theologiebeoefening. Op zijn minst maken heldere hermeneutische formuleringen inzichtelijk waarom bepaalde theologische uitspraken al dan niet worden gedaan. Voor de gereformeerde theologie liggen er een voortdurende uitdaging en opdracht om de hermeneutiek zodanig te (blijven) formuleren, dat deze in overeenstemming met de Schrift zelf is. *Sacra Scriptura sui ipsius interpres* blijft immers onze grondregel.

Internationaal

Ten slotte mag wellicht nog een heel ander mogelijk winstpunt worden genoemd, dat in deze discussie nog niet veel werd gehoord. De (gereformeerde) theologiebeoefening bloeit op vele plaatsen elders in de wereld méér dan bij ons. Toch blijkt de Nederlandse theologieoefening nog steeds enige aandacht van buitenlandse studenten en theologen te trekken, hoewel Nederland ook uiterst gesecculariseerd en postmodern is met een marginale plaats voor de kerk. Deze aandacht is ook wel te begrijpen, mede gezien de prominente plaats die de Nederlandse gereformeerde theologiebeoefening in de voorbije kerkgeschiedenis heeft ingenomen. Als ons in het verleden zoveel is toevertrouwd, is het dan ook niet onze verantwoordelijkheid om dit alles trouw te bewaren en zo mogelijk zelfs verder uit te werken? Zou een Gereformeerde Theologische Universiteit op Nederlandse bodem ook buiten de landsgrenzen niet kunnen worden uitgelegd als een extra en serieuze poging de *vitality of Reformed Theology* weer eens te onderstrepen? Zo’n Nederlands signaal zou elders in de *global village* weleens zomaar kunnen worden gezegend of in dankbaarheid worden ontvangen...

Digitalisering

De globale digitalisering met de daarbij behorende informatievoorziening zijn in onze tijd niet meer weg te denken. De kerken en theologen mogen volop gebruikmaken van de voordelen ervan: kerkdiensten die digitaal worden uitgezonden, theologen die wereldwijd razendsnel met elkaar via e-mail kunnen communiceren om waardevolle inzichten met elkaar te delen, de nieuwe mogelijkheden middels *distance learning* in bijvoorbeeld de derdewereldlanden, ondersteunende websites voor specifieke theologische boeken, colleges die op Skype worden gegeven en gevolgd, digitale theologische bibliotheken, uitgekiende software voor Bijbelonderzoek, enzovoorts.

De digitalisering heeft ook negatieve kanten. Het is bekend dat veel digitale communicatie (bijv. e-mail) diverse zwakke kanten heeft en tot miscommunicatie kan leiden: emoties die niet goed kunnen worden geïnterpreteerd, digi-

tale informatie die soms te fragmentarisch is, enzovoorts. Het kan haast niet anders dan dat het internet en de digitalisering onze menselijke communicatie op den duur zodanig gaan beïnvloeden, dat bepaalde noodzakelijke en basale communicatieve vaardigheden worden afgeleerd of zelfs niet meer door kinderen kunnen worden aangeleerd. Pedagogen waarschuwen ons hiervoor. Voor praktisch theologen ligt hier wellicht ook een onderzoeksterrein.

Digitalisering kan echter ook een nadelig effect op het Bijbelonderzoek hebben. Ook al is er veel waardevolle informatie op het internet te vinden die Bijbelonderzoek bevordert, het tegendeel is echter vaak ook het geval: informatie van mindere kwaliteit die het onderzoek belemmert. Alles kan nu eenmaal op het internet worden geplaatst, zonder enige vorm van theologische filtering of toezicht. Of heel anders: het opsporen en tellen van bijvoorbeeld specifieke Griekse woorden in een bepaald tekstgedeelte is door software *in no time* gebeurd, en de conclusie dat men te maken heeft met een pseudepigrafisch werk of iets dergelijks is dan helaas nog sneller dan voorheen getrokken.

Digitalisering? Nuttig en handig, mits bewust en verantwoord gebruikt.

Vier promoties en een afscheid

In de afgelopen periode zijn er opnieuw enkele promoties geweest. Op vrijdag 30 januari jl. promoveerde Steven van den Heuvel, academisch assistent aan de Evangelische Theologische Faculteit (ETF) te Leuven en aan de Theologische Universiteit Kampen (TUK). De titel van zijn dissertatie luidde: *Bonhoeffer's Christocentric Theology and Fundamental Debates in Environmental Ethics*. Deze promotie was overigens extra bijzonder, omdat deze promotie een gezamenlijk doctoraat van de ETF Leuven en de TUK was en het eerste afgeronde onderzoek van het Center of Excellence in Reformed and Evangelical Theology. De promotie vond plaats in Kampen. Het is wel heel toepasselijk om precies zeventig jaar na het overlijden van Dietrich Bonhoeffer (1906-1945) op zijn bijdrage aan de theologie te promoveren. Of eigenlijk moet naar aanleiding van het desbetreffende proefschrift worden gesteld, dat Van den Heuvel de theologie van Bonhoeffer relevant heeft gemaakt voor de huidige christelijke ethiek omtrent natuur en milieu. Prof.dr. P. Nullens (ETF Leuven) en prof.dr. A.L.Th. de Bruijne (TUK) zijn de promotores geweest. Graag feliciteren we deze doctor met zijn originele studie.

Het zal niet zo heel vaak zijn voorgekomen dat aan de Protestantse Theologische Universiteit op een dag twee promoties zijn geweest. Op woensdag 18 februari jl. is aan de PThU (vestiging Amsterdam) Ronelle Sonnenberg (1980) gepromoveerd op het proefschrift *Youth Worship in Protestant Contexts. A Practical Theological Theory of Participation of Adolescents*. Zij is predikant

in de Protestantse Kerk in Nederland en verbonden aan de gemeente van De Lichtkring in Alphen aan de Rijn. Voor het Onderzoekscentrum voor Jeugd, Kerk en Cultuur (OJKC) deed zij reeds onderzoek naar 'youth worship'. Dit onderzoek heeft nu dus geresulteerd in haar proefschrift dat zich richt op de vraag hoe jongeren in 'youth worship' participeren. Promotores waren prof.dr. M. Barnard en prof.dr. Malan Nel (University of Pretoria), terwijl dr. A. de Kock co-promotor was. We feliciteren Ronelle Sonnenberg met de afronding van haar onderzoek.

Op dezelfde dag (18 februari) verdedigde Rima Nasrallah (1976) haar proefschrift met als titel *Moving and Mixing. The Fluid Liturgical Lives of Antiochian Orthodox and Maronite Women Within the Protestant Churches in Lebanon*. Ook deze promotie vond plaats aan de PThU (vestiging Amsterdam). Dat haar interesse uitgaat naar Libanon is niet zo vreemd, omdat zij reeds in Beirut diverse studies heeft gevolgd, onder meer aan de bekende Near East School of Theology. In 2008 verhuisde zij met haar gezin naar Nederland en is sinds 2014 weer woonachtig in Beirut. In dit promotieonderzoek wordt het zogeheten liturgische leven onderzocht van Libanese vrouwen met een Antiocheens-orthodoxe of maronitische achtergrond die door hun huwelijk lid zijn geworden van een Libanese protestantse kerk. In dit onderzoek worden de alledaagse geloofspraktijken van 27 vrouwen bestudeerd. Bij deze promotie waren zelfs drie promotores betrokken: prof.dr. M. Barnard, prof.dr. M.C. Brinkman (VU) en mw. prof.dr. Heleen Murre-van den Berg (Universiteit Leiden). Ook Rima Nasrallah feliciteren wij met haar promotie.

Aan de Theologische Universiteit Apeldoorn promoveerde op donderdag 5 maart Daniël Timmerman (1978) op het proefschrift *Heinrich Bullinger on Prophecy and the Prophetic Office (1523-1538)*. Timmerman is sinds mei 2013 fulltime verbonden aan de Nederlands Gereformeerde Kerk van Eindhoven. Zijn kerkhistorisch proefschrift richt zich op de begintijd van de Reformatie. In deze tijd blijkt er een toenemende belangstelling voor profeten en profetie te bestaan. De Bijbelse figuur van de profeet werd zelfs, zoals wordt gesteld, een belangrijk rolmodel voor de protestantse predikant. In zijn proefschrift onderzoekt Timmerman de visie van de bekende Zwitserse theoloog Heinrich Bullinger (1504-1575) op het profetiebegrip. Bij deze promotie waren twee promotores betrokken: prof.dr. H.J. Selderhuis en prof.dr. A. Mühling. Ook deze doctor willen we hartelijk feliciteren met de afronding van zijn promotieonderzoek.

Ten slotte dient in deze rubriek ook nog het afscheid van prof.dr. W.J. op 't Hof (1947) te worden vermeld. Op vrijdag 10 april jl. sprak hij in Amsterdam zijn afscheidsrede 'nadere reformatie nu' uit. Zoals bekend is de bijzondere belangstelling van prof. Op 't Hof altijd uitgegaan naar de Nadere Reformatie.

In september 2005 werd hij benoemd tot bijzonder hoogleraar in de geschiedenis van het gereformeerd Piëtisme aan de Vrije Universiteit te Amsterdam vanwege de Hersteld Hervormde Kerk. Deze leerstoel heeft hij dus bijna tien jaar bekleed. We wensen hem, ook als emeritus hoogleraar, de zegen van God toe.